

Profesor Jerzy Nowosielski – Heorhij Kyprijan Novosil'skyj (1923–2011), ukraiński artysta i teoretyk sztuki w Krakowie

Praca została wykonana w Bibliotece Jagiellońskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

W artykule ogładowo została zaprezentowana działalność ukraińskiego ikonopisicy, scenografa, teoretyka sztuki, myśliciela religijnego Jerzego Nowosielskiego, który mieszkał w Krakowie. Opisano najważniejsze okresy jego biografii, aspekty światopoglądowe, twórczość religijną i świecką. Szczególną uwagę zwrócono na działalność w dziedzinie ikonopisania.

Wyrazy kluczowe: myśliciel religijny, ikona, ikonopisca, teatr awangardowy, sztuka nowoczesna, wyznanie grekokatolickie.

Титко Марек Маріуш. Професор Юрій Новосільський – Георгій Кипрія́н Новосільський (1923–2011), український художник і теоретик мистецтва у Кракові. У статті оглядово представлена діяльність українського іконописця, сценографа, теоретика мистецтва, релігійного мислителя Юрія Новосільського, який проживав у Кракові. Описано його визначні віхи біографії, світоглядні аспекти, релігійну та світську творчість. Особливу увагу звернено на діяльність у галузі іконописання.

Ключові слова: релігійний мислитель, ікона, іконописець, авангардний театр, сучасне мистецтво, греко-католицьке визнання.

Титко Марек Мариуш. Профессор Юрий Новосельский – Георгий Киприя́н Новосильский (1923–2011), украинский художник и теоретик искусства в Кракове. В статье обзорно представлена деятельность украинского иконописца, сценографа, теоретика искусства, религиозного мыслителя Юрия Новосельского, который проживал в Кракове. Описаны его выдающиеся вехи биографии, мировоззренческие аспекты, религиозное и светское творчество. Особое внимание обращено на деятельность в области иконописания.

Ключевые слова: религиозный мыслитель, икона, иконописец, авангардный театр, современное искусство, греко-католическое исповедание.

Tytko Marek Mariush. Professor Yuri Nowosielski – Heorhij Cyprian Nowosil'skyj (1923–2011), the Ukrainian Painter and Art Theorist in Krakow. The paper an overview presents the activities of the Ukrainian icon painter, set designer, art theorist, religious thinker Yuri Nowosielski, who lived in Krakow. Described his outstanding milestone biography, philosophical aspects, both religious and secular works. Special attention is paid to the activities of icon painting.

Key words: religious thinker, icon painter, avant-garde theater, contemporary art, the Greek Catholic confession.

Jerzy Nowosielski, właściwie: Heorhij [Georgij] Kyprijan Novosil'skyj [1], urodził się 07.I.1923 r. w Krakowie, zmarł 21.II.2011 r. także w Krakowie. Był malarzem (ikonopiscą), rysownikiem, scenografem, teoretykiem sztuki, myślicielem religijnym. Urodzony został i wychowany w dwunarodowej, ukraińsko-niemieckiej rodzinie dwuwyznaniowej (ojciec Mikołaj – Ukrainiec obrządku grecko-katolickiego, matka Anna Harländer – z pochodzenia austriacka Niemka, obrządku rzymsko-katolickiego), co wpłynęło na jego życie, twórczość, tożsamość narodową i religijną. Został ochrzczony i konfirmowany 02.II.1924 w Cerkwi Grecko-katolickiej w Krakowie przy ul. Wiślniej. Uczęszczał do krakowskiej rzymsko-katolickiej szkoły powszechnej św. Wojciecha (ok.1930–1935). Przyjął I Komunię Św. w łacińskim obrządku rzymsko-katolickim (1932). Uczył się w prywatnym rzymsko-katolickim I Gimnazjum Miejskim Ojców Pijarów w Krakowie (1935–1939).

Podczas niemieckiej okupacji Polski (1939–1945) uczęszczał w latach 1940–1942 do (zawodowej) Państwowej Szkoły Sztuk Zdobniczych w Krakowie (Staatliche Kunstgewerbeschule in Krakau), ucząc się pod kierunkiem artystów: Stanisława Kamockiego, Henryka Starzyńskiego, Franciszka Kalfasa, Stanisława Jakubowskiego i Ludwika Skoczylasa. W dokumentach tej szkoły z lat 1940–1942 podawał swoją narodowość jako ukraińską a wyznanie jako grecko-katolickie.

Od X.1942 do I.1943 r. przebywał we Lwowie-Kaiserwaldzie (Skińlowie) w nowicjacie grecko-katolickiego Zakonu Studytów w monasterze ławry św. Jana Chrzyciela [2, 51]. W studyckiej szkole ikonopisów we Lwowie zapoznał się z techniką malowania ikon i polichromowania (1942–1943) [3, 31]. Z początkiem 1943 r. z powodu choroby wrócił do Krakowa, przeżył kryzys religijny, związał się ze środowiskiem artysty Tadeusza Kantora i jego podziemnym, konspiracyjnym teatrem awangardowym. W 1943 r. na krótko został uwięziony przez niemieckie władze okupacyjne w obozie przejściowym w Krakowie-Prądniku, lecz wykupiony został z obozu przez rodzinę.

Po II wojnie był wolnym słuchaczem (przyjętym warunkowo, z powodu braku matury) w Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie (1945–1947), gdzie uczęszczał do pracowni postimpresjonisty-kolorysty prof. Eugeniusza Eibischa (1945/6), prof. Jana Hoplińskiego (1946/7), lecz studentem ASP wtedy nie był, stąd studiów nie ukończył. W latach 1947–1950 był młodszym asystentem w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Krakowie, prowadząc ćwiczenia z malarstwa i projektowania scenograficznego (w pracowni Tadeusza Kantora). W 1949 uczestniczył w ogólnopolskich zjazdach artystycznych w Nieborowie, Katowicach i Festiwalu Szkół Artystycznych w Poznaniu, gdzie bronił sztuki nowoczesnej (przeciw ideologom socrealizmu), za co był szykanowany przez władze komunistyczne. W 1950 r. decyzją ministerialną został oficjalnie pozbawiony uprawnień do nauczania, ponieważ formalnie nie miał wykształcenia, nie ukończył studiów, ani nie miał wymaganego egzaminu maturalnego.

W latach 1950–1962 mieszkał w Łodzi. Krótko był kierownikiem artystycznym Państwowej Dyrekcji Teatrów Lalek w Łodzi (1950). Po II wojnie jako malarz sztuki religijnej od 1951 r. współpracował z Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym (Cerkwią Prawosławną), od 1956 z Kościołem Rzymsko-Katolickim, od 1968 z (oficjalnie nieuznaną przez władze komunistyczne) Cerkwią Grecko-Katolicką w Polsce. Do około połowy lat 1950-tych uważał się za ateistę, lecz przeżył proces nawrócenia religijnego w latach 1954–1958. Od lat 1960-tych publicznie określał się jako prawosławny. W latach 1957–1962 pracował w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Łodzi, kierując Pracownią Projektowania Tkanin Dekoracyjnych, wykładając projektowanie tkaniny dekoracyjnej (1957/1958) i malarstwo (1958–1962), od 1960 r. był nauczycielem przedmiotów pomocniczych.

Dnia 17.I.1961 r. eksternistycznie (zaocznie, bez studiów) zdał egzamin dyplomowy w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, otrzymując «tytuł zawodowy dyplomowanego artysty malarza w zakresie malarstwa». W 1962 r. określił swoją narodowość jako polską. Odtąd w latach 1962–1993 pracował w Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie (w pracowni malarstwa) jako etatowy nauczyciel akademicki (1962–1976 na stanowisku docenta, 1976–1985 na stanowisku profesora nadzwyczajnego, 1985–1993 na stanowisku profesora zwyczajnego). W latach 1965–1968 był kierownikiem VII Katedry Malarstwa i Grafiki ASP w Krakowie, w latach 1977–1984 kierował II Katedrą Malarstwa i Rysunku w krakowskiej ASP. Tytuł naukowy profesora zwyczajnego otrzymał w 1985 roku. Do 1993 r. kierował pracownią malarstwa. W 1996 r. wspólnie z żoną stworzył w Krakowie Fundację im. Zofii i Jerzego Nowosielskich, z siedzibą w Krakowie, która to fundacja ma za zadanie pomagać młodym malarzom.

Jerzy Nowosielski był członkiem krakowskiej Grupy Młodych Plastyków (1945–1949), Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej (1946–1948), Związku Polskich Artystów Plastyków (1947–2011), krakoskiego Klubu Logofagów (1949), 'Grupy Ośmiu' w Łodzi (1955–1956), tzw. II [Drugiej] Grupy Krakowskiej (1957–2011), łódzkich grup artystycznych: «Pięte Koło» (1958) i «Nowa Linia» (1961). Był ponadto członkiem (Polskiego) Komitetu Narodowego w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Plastyków przy UNESCO (1958), członkiem czynnym (krajowym) Wydziału VI-ego Twórczości Artystycznej w Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (1994–2011).

Od 1967 do 1993 r. Jerzy Nowosielski wypromował kilkudziesięciu dyplomowanych malarzy (uczniów) w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki. Byli to m. in.: J. Barczyk, M. Bernhardt, J. Biżek, A. Bonińska-Kaszuba, H. Chęciek, J. Domosiewicz, T. Grzegorzczak, I. Jensch-Stawowczyk, A. Koptanowicz, A. Kowalski, K. Krzywdziak, B. Kubik-Mikuła, M. Lipiński, L.

Lorena, i wielu innych. Stażystą w jego tzw. «otwartej pracowni» był m. in. malarz W. Kszczonowicz.

J. Nowosielski otrzymał tytuł doktora honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego (12.V.2000 r.) oraz liczne nagrody, medale, ordery państwowe polskie (np. Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski, 1998). Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny uhonorował go medalem św. Marii Magdaleny II-go stopnia (1985) i Krzyżem Konstantego Ostrogskiego (1985). Otrzymał m. in. Nagrodę im. Włodzimierza Pietrzaka (Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1967), Nagrodę im. Brata Alberta (Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne, 1977), Nagrodę im. Alfreda Jurzykowskiego (Fundacja Alfreda Jurzykowskiego, USA, 1981), Nagrodę Artystyczną Muzeum Archidiecezji Warszawskiej (1985) i inne.

Twórczość J. Nowosielskiego można podzielić na 1) twórczość o tematyce religijnej, 2) twórczość o tematyce świeckiej. Jego religijne dzieła malarskie znajdują się w cerkwiach prawosławnych, grecko-katolickich i rzymsko-katolickich. Jego dzieła świeckie znajdują się m. in. w muzeach, galeriach w kilku państwach oraz w kolekcjach prywatnych kolekcjonerów z wielu krajów.

J. Nowosielski malował (z Adamem Stalony-Dobrzańskim) cerkiew prawosławną pod wezwaniem (pw.) Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (Matki Bożej) w Gródku Białostockim, polichromie w pierwotnej cerkwi (cmentarnej) pw. św. Eliasza Proroka w Białymstoku-Dojlidach, w kaplicy grobowej Rydygierów, polichromie w cerkwi prawosławnej pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Jeleniej Górze – malowidła w absydzie (1953, konserwacja w 2001).

Samodzielnie wykonał nadto ikony *Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny* i czterech *Ewangelistów* (na carskie wrota) do ikonostasu cerkwi prawosławnej pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Gródku Białostockim (ok. 1958), polichromie stropu i ścian cerkwi prawosławnej pw. Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny w Kętrzynie (1954). Dla prawosławnej cerkwi kętrzyńskiej wykonał także ikonę *Ostatniej Wieczery* do ikonostasu (1954). Wykonał ikonę *Pasji* (*Ukrzyżowanie*) dla cerkwi prawosławnej pw. św. Mikołaja w Gdańsku (1954). Namalował *Pasję* (*Ukrzyżowanie*) dla cerkwi prawosławnej pw. św. Mikołaja w Grodzisku koło Drohiczyna (1955).

Stworzył ikonostas dla cerkwi prawosławnej pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w m. Klejniki (ok. 1958-1961), ikonostas dla kaplicy cmentarnej pw. Wszystkich Świętych, należącej do cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Chrzcziciela w Hajnówce (1966). Dla cerkwi prawosławnej pw. Wniebowstąpienia Pańskiego (1967) w miejscowości Orzeszkowo koło Białowieży projektował wystrój wnętrza oraz namalował ikonostas (przeniesiony od 1970 [1972] do refektarza cerkwi prawosławnej pw. Zaśnięcia Matki Bożej [Najświętszej Maryi Panny] w Krakowie). Namalował (1971) dwie ikony (*św. Paraskewia ze św. Mikołajem* [św. Prakseda i św. Mikołaj]; *Zbawiciel*) dla Wspólnoty Ekumenicznej w Taizé (Francja).

Dla prawosławnej cerkwi pw. Zaśnięcia Matki Bożej w Krakowie ([1975]–1976) malował *Pasję* (*Golgotę*) – *Ukrzyżowanie* (1975–76), *Deesis* (1975–76) oraz ikony *Święta Paraskewia* (1975–1976), *Zejsście do Otchłani-Anastasis* (z 1966) z postacią *Matki Bożej Orantki*, *Zejsście do Otchłani-Anastasis* (z 1978) z motywami dwóch płonących *Serafinów*, *armae Christi*, dusz wybawionych z piekła i dwunastoma oczekującymi w piekle-otchłani na apokatastazę; *Chrystus z Apostołami*, tj. faktycznie *Chrystus Pantokrator z Deesis i Dwunastoma Apostołami* (1978), *Mandylion* (1978), nadto wykonał polichromię *Pochwała Bogurodzicy*. Dla tej samej cerkwi prawosławnej w Krakowie stworzył także ramę z 12 scenami z życia św. Mikołaja (1984–85), nadto tamże cztery ikony (uzupełnienie do 18-wiecznego ikonostasu): *Pokrow* (*Opieka Matki Bożej*, *Matka Boża Opiekuńcza* z aniołkami), *Zaśnięcie Matki Bożej*, *Święty Szczepan*, *Archanioł Michał* (1991–92). Dla krakowskiej cerkwi prawosławnej wykonał polichromię refektarza, m. in. *Chrzest Chrystusa*, *Przemienienie Pańskie* *Święty Maksym Wyznawca*, *Święty Szymon Słupnik* (*Stylita*), *Święty Onufry* (Ojciec Pustyni), *Święty Daniel Słupnik* (*Stylita*), *Święty Jerzy*, *Święty Aleksy z Edessy*, *Święty Teodor z Euchaity*, *Święty Borys*, *Święty Gleb*, *Archanioł Michał* i in. oraz witraże (1995–99).

W cerkwi grecko-katolickiej pod wezwaniem (pw.) Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny (Uspienskiej) w Bolechowie, powiat Dolina, dawnym województwie stanisławowskim malował (1943) polichromię *Matka Boża Opiekuńcza* (*Pokrow*) w absydzie (przemalowaną w latach 1970-

tych). Dla kaplicy grecko-katolickiej pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w miejscowości Ostre Bardo (1968) wykonał malowidła 'predelli' pełniące tu funkcję frontowej ściany ołtarza (żertwa Kataryny Smolynyč), scena główna: *Ofiara Melchizedeka* (z postaciami: Melchizedeka, Abrahama, Jezusa Chrystusa-Zwycięzcy – Baranka Bożego).

Dla grecko-katolickiego klasztoru i cerkwi Ojców Bazyliańców pw. Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy w Warszawie wykonał (1975–1976) ikony: *Matka Boża Znamienie*, nadto płaszczanicę i *Krzyż* ołtarzowy oraz wcześniejszą *Świętą Paraskewię* (z 1972). Dla cerkwi grecko-katolickiej pw. Ofiarowania Najświętszej Bogurodzicy w miejscowości Bajory wykonał (1981–1982) ikonostas i *Mandylion*.

Namalował ikonostas dla kaplicy seminarystycznej pw. św. Jozafata obok kościoła pw. Przemienienia Pańskiego dla grecko-katolickiego Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie (1988–89). Wykonał (z architektem Bogdanem Kotarbą) kompletny wystrój i polichromię w cerkwi grecko-katolickiej pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Białym Borze na Pomorzu Zach. (1992–1997). Dla grecko-katolickiej kaplicy pw. Świętych Borysa i Gleba w Krakowie (przy ukraińskiej Fundacji Św. Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej) wykonał wystrój wnętrza (1993–1995), nadto umieszczono tam jego ikony: *Narodzenie Jezusa Chrystusa* (z 1982), *Chrzest Jezusa Chrystusa* (z 1985), *Mandylion* (1975), *Zejście do Otchłani-Anastasis* (1995), *Narodzenie Najświętszej Maryi Panny* (1954), *Matka Boża* (1975), *Zbawiciel (Spas)* (1965), *Święta Paraskewia* (1981), *Święty Mikołaj* (ok. 1971), *Święci Borys i Gleb* (1995), *Krzyż* ołtarzowy – ikona *Ukrzyżowania* (1995).

Polichromował (z Witoldem Damasiewiczem) kościół rzymsko-katolicki pw. Imienia Najświętszej Maryi Panny w Olszynchach (1956); zachowały się tylko malowidła: *Apostołowie* (pod chórem muzycznym), *Zesłanie Ducha Świętego*. Wykonał (z Janem Przełomcem i Witoldem Damasiewiczem) polichromie w kościele rzymsko-katolickim pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Zbylitowskiej Górze koło Tarnowa (1956–1957).

Wykonał polichromię prezbiterium (*Chrystus Pantokrator*) i sklepienia (plafon *Matki Bożej i Ojców Kościoła*) dla kościoła rzymsko-katolickiego pw. św. Bartłomieja Apostoła w Jerzmanowicach koło Krakowa (1959–1960).

Dla rzymsko-katolickiego kościoła Ojców Redemptorystów pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Krakowie-Podgórzu wykonał mensę ołtarzową ze scenami ze Starego Testamentu malowanymi na podporach; ołtarz wraz z malowanymi przez artystę *Krzyżem* liturgicznym i lichtarzami (1965) został przeniesiony (1970) do kaplicy pw. Matki Bożej Wniebowziętej w domu zakonnym Ojców Redemptorystów w Lubaszowej.

Stworzył i wykonał całościowy program ikonograficzny w rzymsko-katolickim kościele pw. Opatrzności Bożej w Wesolej k. Warszawy. Według malarskiej koncepcji Jerzego Nowosielskiego, ww. rzymsko-katolicki kościół podzielony został (na wzór wczesnochrześcijański) na 3 strefy kolorystyczne: 1) narteks – strefa Oczyszczenia katechumenów (indygo); 2) nawa – strefa Światła Słowa (jasna); 3. prezbiterium – strefa Ofiary (odcienie czerwieni). W prezbiterium przed *Matką Bożą Orantką* namalował i umieścił wielki *Krzyż* ołtarzowy, sprawiający wrażenie jakby był podtrzymywany przez rozpostarte ręce Maryi. Do kościoła w Wesolej koło Warszawy namalował ponadto 14 *Stacji Drogi Krzyżowej* (obrazy sztalugowe, 1978), ze szkicowymi postaciami, w zredukowanej tonacji tła na wzór hellenistyczny lub surrealistyczny. Opatrzności Bożej w Warszawie-Wesolej (1988–89) wykonał (wraz z Haliną Onichimiuk-Piękną) polichromię stropową na sklepieniu kolebkowym o tematyce chrystologicznej: 1) *Zwiastowanie Najświętszej Maryi Pannie*, 2) *Przemienienie Pańskie na Górze Tabor*, 3) *Pusty Grób Jezusa (Anioł przy pustym Grobie)*, 4) *Wskreszenie Łazarza*, 5) *Mandylion* (1989), 6) *Zstąpienie do Otchłani-Anastasis* [*Zmartwychwstanie Jezusa*], 7) *Narodzenie Jezusa w Grocie w Betlejem*, 8) *Ofiarowanie Jezusa w Świątyni*, 9) *Chrzest Jezusa w Jordanie*, (1989) i in.

Wykonał ikonę *Miłosierdzia Bożego* dla Papieża Jana Pawła II (1984) do Watykanu.

W zakresie malarstwa religijnego w sumie wykonał ponad 70 liturgicznych obrazów-krzyży ołtarzowych, liczne ikony Matki Boskiej, Chrystusa i świętych dla kościołów rzymsko-katolickich, cerkwi prawosławnych i grecko-katolickich oraz dla osób prywatnych, nadto chorągwie procesyjne,

szaty liturgiczne i naczynia liturgiczne. Do obrazów (ikon) o tematyce religijnej, znajdujących się poza cerkwiemi czy kościołami (w zbiorach prywatnych), należą w jego dorobku m. in.: *Prorocy* (1955), *Matka Boża z Dzieciątkiem* (1957), *Święty Serafin z Sarowa* (1960), *Przemienienie Pańskie* (1960), *Chrzest Chrystusa* (1962), *Golgota-Ukrzyżowanie*, *Święci Męczennicy*, *Matka Boża*, *Pantokrator*, *Święty Jan Klimak* (1965), «niebieskie» *Ukrzyżowanie-Deesis* (1968), *Mandylion* (1987), *Krzyże liturgiczne*, m. in.: brązowy (1977), dwa czerwone (1979, 1985), zielony (1993) i in.

Jego malarstwo religijne jest zróżnicowane, kanon programu ikonograficznego ikon traktował dość swobodnie. Malarstwo religijne starał się rozwijać w stylu linearystycznego tzw. ‘realizmu eschatologicznego’. Cechą charakterystyczną jego malarstwa religijnego jest linearyzm i operowanie dużymi, płaskimi płaszczyznami koloru, brak perspektywy powietrznej, obecność tzw. perspektywy odwróconej (jak w ikonach), szkicowość, spłaszczony, ograniczony modelunek rąk i twarzy (ciała), brak światłocienia, kontrastowość waloru i barw, nie zawsze – zachowywał w ikonach tradycję liternictwa (greckiego, starocerkiewnosłowiańskiego), wprowadzał napisy ukraińskie, a w obrazach religijnych dla kościołów rzymsko-katolickich rzadko stosował liternictwo łacińskie, na ogół brak napisów przy postaciach osób świętych; w obrazach przeznaczonych dla kościołów rzymsko-katolickich używał także liternictwa starocerkiewnosłowiańskiego. Jego obrazy nawiązujące do ikon wiązano stylistycznie z wpływami różnych szkół ikonopisania, z ikoną wczesnobizantyńską, średniobizantyńską, ikonami z Athos, ikoną halicką, sanocką, sądecką, pskowską, malarstwem Teofana Greka, Nazara Istomina, freskami z Nieriedicy i in.

W uakresie malarstwa świeckiego 1946 roku malował (z Adamem Hoffmannem i Zofią Gutkowską) na ścianie socrealistyczny fryz figuralny (już nieistniejący) o tematyce robotniczej (robotnicy, hutnicy, murarze, piekarze przy pracy) w lokalu Organizacji Młodzieżowej Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych (OMTUR) w Krakowie (w pałacyku Tyszkiewiczów, fryz zamalowany po 1949). Od I połowy lat 1940-tych. do ostatniej dekady XX w. malował obrazy świeckie, sztalugowe o zróżnicowanej tematyce: obrazy figuratywne, martwe natury, pejzaże oraz obrazy abstrakcyjne. Posługiwał się techniką oleju, tempery, akrylu i in. Jego obrazy figuratywne to gł. zmodernizowany, linearystyczny kryptorealizm, korzystający z dorobku awangardy zachodniej przełomu XIX i XX w. (linearyzmu Paula Gauguina z okresu tahitańskiego, pomysłów kubizmu, surrealizmu, Amadeo Modiglianiego, Maurice’a Utrillo etc.). Nurt abstrakcyjny i figuracyjny rozwijał w swojej twórczości równolegle. W figuracjach od pocz. lat 70. miał tzw. okres obrazów ‘białych i czarnych’. W pejzażach w latach 70., 80., 90. XX wieku przechodził tzw. ‘okres zielony’ (serie zielono-błękitnych, zgeometryzowanych pejzaży z cerkwiemi). Do znanych jego obrazów należą m. in. abstrakcje z okresu «trójkątów» w drugiej połowie lat 1940-tych: *Bitwa o Addis-Abebę*, *Dom gołębi*. Do znanych obrazów figuralnych należą m. in.: *Pływaczki*, *Gimnastyczki*, *Dziewczyny na statku*, *Dziewczyny nad morzem*, *Wiolonczelista*, *Próba narzeczeństwa*, serie aktów (np. *Akt z lustrem*, *Venus z lustrem* i in.) i półaktów, np. *Villa dei Misteri*, serie *Cerkiewek* (*Cerkiew*, *Cerkiewka w górach*, *Cerkiew karpacka*, *Cerkiew lemowska*), pejzaże (*Tunel w górach*, *Krajobraz górski* i in.), portrety (*Portet z oknem*, *Portret podwójny*, *Portet kobiety*). Cechy charakterystyczne jego malarstwa świeckiego: figury ludzkie hieratyczne, nieruchome, monumentalne, uproszczone formy, operowanie widoczną kreską, operowanie dużymi płaszczyznami jednolitego koloru i symbolicznym światłem, na ogół brak światłocienia, uproszczony modelunek (płaskość, brak bryłowości, korzystanie z pomysłów kubistycznych), faktura niezróżnicowana, walor kontrastowy, kolorystyka na ogół ciepła, kompozycje symetryczne lub quasi-symetryczne. Jego abstrakcyjne malarstwo świeckie pozostawało m. in. pod wpływem Tadeusza Kantora, Tadeusza Brzozowskiego, Wassilija Kandinskiego, Pieta Mondriana, Kazimierza Malewicza, Juana Grisa i innych. Jego świeckie figuracje były pod wpływem malarstwa Amadeo Modiglianiego, Maurice’a Utrilla [Maurice’a Valadona], portretów fajumskich, ikony bizantyńsko-ruskiej, Teofana Greka, wczesnej i dojrzałej fazy malarstwa bizantyńskiego. Krytycy dostrzegli także elementy wpływów: koloryzmu (rozjaśnianie tonacji), kubizmu (Fernanda Legéra; demontaż postaci ludzkiej na geometryczne części), surrealizmu (klimat, nastrój, linearyzm), hiperrealizmu (przejaskrawienie odwzorowań ludzkich), taszumu, abstrakcyjnego ekspresjonizmu (np. Mark Rothko [Marcus

Rothkowitz] – szerokie płaszczyzny jednolitego koloru), sztuki naiwnej, Tadeusza Makowskiego, Leonida Uspienskiego, Paula Klee, Henri Matisse’a, neobizantynizmu ukraińskiego pierwszej połowy XX w. (Wasyła Diadyniuka). Eklektyczne formy i synkretyczny styl, otwarty na różnorodne wpływy służyły Jerzemu Nowosielskiemu do tworzenia «systemu» konwencji malarskiej, łączącej figurację z abstrakcją i różne style, co miało zastosowanie zarówno w jego malarstwie świeckim i religijnym (‘realizm eschatologiczny’).

Poza malarstwem stworzył także setki rysunków, serigrafie i in., ilustrował *Szkice o miłości* Jose Ortegi i Gasset (1989), tom poezji pt. *Chwila* Bernarda Sztajnerta (1960). Jego rysunki odznaczają się wyraźną, geometryzującą kreską, kompozycje oszczędne, ale zagęszczone. Linearyzm służy syntetyzmowi geometrycznemu ujęć postaci figuralnych (np. ludzkich, akty kobiece) lub figur abstrakcyjnych.

W latach 1945–1949 i od 1954 do dziś jego obrazy (gł. świeckie) eksponowano na kilkuset (zbiorowych lub indywidualnych) wystawach w Polsce i za granicą. W Polsce m. in. wystawiał oficjalnie na I, II i III Wystawie Sztuki Nowoczesnej (1948/1949, 1957 i 1959) i in. W latach 80. wystawiał obrazy także na ekspozycjach kultury niezależnej w instytucjach Kościoła Rzymsko-Katolickiego. W 2003 r. w Warszawie odbyła się retrospektywna wystawa gromadząca ok. 600 dzieł J. Nowosielskiego.

Za granicą m. in. wystawiał w The Kosciuszko Foundation House w Nowym Jorku (*Polish Art Today*, II 1948) w United Nations Club w Waszyngtonie (VII 1948), na 28 Biennale w Wenecji (1956), V Biennale w São Paulo (1959) i wielu innych krajach.

W 1950 projektował kostiumy, lalki-kukielki i scenografie dla teatrów lalkowych w Łodzi (teatry: Pinokio, Arlekin), Bielsku (Teatr Banialuka) i Gdańsku. Projektował scenografię do sztuk w reżyserii Helmuta Kajzara: *Antygona* Sofoklesa – dwukrotnie; *Sędziowie* Stanisława Wyspiańskiego – Teatr Studio w Warszawie, 1972 (scenografia i kostiumy).

Jako publicysta, eseista, popularyzator kultury debiutował w 1949 w «Przeglądzie Artystycznym» cyklem artykułów dotyczącym sztuki. Opublikował kilkadziesiąt artykułów i udzielił ponad stu wywiadów w «Brulionie», «Dialogu», «Dzienniku Polskim», «Echu Krakowa», «Gazecie Południowej», «Gazecie Wyborczej», «Polityce», «Współczesności», «Znaku», «Życiu i Myśli» i w wielu innych czasopismach.

Do jego gł. artykułów o tematyce kulturowo-religijnej należą np.: *Na marginesie wystawy sztuki religijnej w Łodzi* («Tygodnik Powszechny», 12: 1958, nr 12 (478), s. 6), *Uwagi o roli malarstwa w Kościele Wschodnim* («Znak», 11: 1959, nr 10 (64), s. 1312–1328), *Mistagogia malowanego wyobrażenia Ukrzyżowania Pańskiego* («Znak», 16: 1964, nr 12 (126), s. 1483–1485), *Ucieczka na pustynię. Próby opisanie ukrytej świadomości monachizmu prawosławnego* («Znak», 20: 1966, nr 4 (142), s. 405–418), *Paradoks pojednania katolicko-prawosławnego* («Tygodnik Powszechny», 20: 1966, nr 4 (887), s. 5), *Między Kaabą a Parthenonem* («Znak», 22: 1968, nr 7 (169), s. 897–902), *Nadrealizm i chłystowie* («Znak», 23: 1969, nr 7/8 (181/182), s. 854–859), *Problem ikony* («Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego», 1: 1971, nr 3 (3), s. 23–30), *Inność prawosławia* («Znak», 31: 1979, nr 1–2 (295/296), s. 46–59), *Wstęp* [w:] Paweł A. Florenski, *Ikonostas i inne szkice*, (wyd. 1 1981, wyd. 2 1984, s. 5–8), *Athos* («Projekt», 27: 1983, nr 1 (150), s. 24–33), *Ławra Poczajewska* («Twórczość», 40: 1984, nr 12 (469), s. 71–74), *Sztuka jest darem niebios... (kilka refleksji o sytuacji sztuki w świecie współczesnym* [w:] o. Grigorij Krug, *Myśli o ikonie*, przełoż. Roman Mazurkiewicz, Białystok 1991, s. 93–98), *Innego końca świata nie będzie. Notatki* («Znak», 1994, nr 7), *Polemika z ks. Juliuszem Turowiczem* (publ. [w:] *Notatki. Część druga. Jerzy Nowosielski*, Kraków 2000).

W poglądach na temat ikony i prawosławia Jerzy Nowosielski pozostawał pod wpływem prawosławnych autorów rosyjskich, teologów ikony, filozofów, m. in. recepcja: Nikołaja Bierdiajewa, Sergiusza Bułgakowa, Fiodora Dostojewskiego, Pawła Florenskiego, Wassilija Rozanowa, Włodimira Sołowiowa (zwł. sofiologia, kwestia Antychrysta), Lwa Szestowa, a także późniejszych: Paula Evdokimova, o. Grigorija Kruga, Nikołaja Zernova, polskiego teologa prawosławnego ks. Jerzego Klingera. Przyjmował sofiologię od Włodimira Sołowiowa, Pawła

Florenskiego i Sergiusza Bułgakowa. Koncepcje Nowosielskiego były eklektyczne, m. in. korzystał on z wątków masońskich, gnostyków, antropozofii, teozofii, okultyzmu, ezoteryzmu, tantryzmu (buddyzmu) i hinduizmu oraz antyreligijnych koncepcji surrealistycznych (André Bretona) [4].

W kosmogonii J. Nowosielski był katastrofistą, tj. głosił teorię kilku 'katastrof kosmicznych', którymi są: 1) upadek aniołów ('bytów subtelnych'), 2) upadek człowieka (grzech pierworodny w raju), z obydwu tych katastrof ocala Chrystus Zmartwychwstały, będący poza religiami (a nie Kościoł), wskutek powszechnej apokatastazy, odnowienia, 3) katastrofa Męki i śmierci Boga-Człowieka, Jezusa Chrystusa na Krzyżu (przewyciężona Zmartwychwstaniem), 4) eschatologiczna katastrofa końca świata (dla całego bytu), od której ocalenie przynosi Chrystus (stojący poza religiami). Prócz katastrof kosmicznych, według J. Nowosielskiego, istnieją katastrofy indywidualne (cierpienie-kenoza, starzenie się, umieranie, śmierć każdego człowieka) oraz katastrofy zbiorowe (koniec świata), z których wybawia Chrystus po końcu świata (paruzja). Przejął od neoplatoników koncepcję tzw. 'bytów subtelnych' (aniołów i demonów). Jego zdaniem, aniołowie przeżywają piekło; ofiara aniołów (bytów subtelnych) jest ich współdziałaniem w ofierze Chrystusa.

Od lat 1960-tych w twórczości przyjmował Platońską, maniczną (antyrozumową) teorię sztuki oraz wynikającą stąd maniczną koncepcję artysty-proroka (artysty-jurodiwego) i szereg innych poglądów z gruntu postplatońskich i neoplatonickich. Sztuka (malarstwo religijne i świeckie) ma pomóc w antycypacji rzeczywistości eschatologicznej (rzeczywistości duchowej, przemienionej przez idee-prototypy). Polemizował z katolicyzmem, np. w zakresie koncepcji sztuki przedkładał prawosławną ikonę nad ilustracyjny obraz religijny. Twierdził, że *theosis* ciała ludzkiego dokonuje się nie tylko w ikonie, ale także w malarstwie świeckim, dlatego zaliczał akty do ikon. Wierzył, że sztuka ikon zło rzeczywistości (piekło bytu) przemieni w piękno i dobro ostateczne. Głosił (jak W. Sołowiow), że pojawienie się osobowego zła w sztuce znamionuje nadejście czasów Antychrysta. Przyczynę istnienia wszelkiej sztuki widział w Duchu Świętym. Jednocześnie pisał, że cała prawdziwa sztuka jest ikoną, nawet jeśli jest ikoną diabła. Twierdził, że sztuka zbawia piekło oraz, że «sztuka nas zbawi» (za F. Dostojewskim). Jego poglądy na sztukę są wzajemnie sprzeczne ze sobą. Zarzucał katolikom współczesnym sobie brak własnej teorii sztuki. Wskazywał na sztukę jako na narzędzie ewangelizacji. Stawiał kwestię sztuki alternatywnie: albo sztuka przekazuje sprawy duchowe, albo nie jest sztuką wcale, także w Kościele. Uważał obrazoburstwo sztuki nowoczesnej (zwłaszcza abstrakcyjnej) za działanie negatywnych sił anielskich (wpływ demoniczny, dążący do zniszczenia obrazu boskiego w obrazie ludzkim). Według niego, ikona ma chronić obraz boski w obrazie ludzkim. Walczył z dydaktyzmem malarstwa, negował sztukę powstałą przy użyciu rozumu (wynikającą z racjonalizmu). Uznawał każdy, indywidualny talent artysty za dar Boga (woluntaryzm), stąd uznawał wolność artysty za pochodną absolutnej wolności Boga. Mimo, że sam głosił zasady ogólne nt. sztuki, twierdził, że nie istnieje ogólna teoria malarstwa, skoro istnieją tylko dzieła konkretnych artystów (indywidualizm, irracjonalizm); choć sam był akademikiem i wypromował ponad 50-ciu dyplomowanych malarzy, pisał, że dyplomowanie artystów jest nieporozumieniem (antyakademizm). Kwestionował prymat papieżstwa w chrześcijaństwie; choć uważał, że Papież-katolik i wierny-prawosławny wierzą w to samo, to jednocześnie jednak negował istnienie czyścica (antypurgatoryzm), uznając tylko niebo albo piekło; uważał grekokatolicyzm za «zepsute prawosławie», uważał potrydencką duchowość rzymskokatolicką w Polsce za «kalectwo kultury» narodu polskiego (ubolewał, że Polska jest kształtowana «jednostronnie przez potrydencką mentalność rzymskokatolicką»). Przejął niektóre elementy antymoralistycznej i antychrześcijańskiej ideologii psychoanalizy (Zygmunta Freuda, Carla Gustava Junga), np. twierdził, że kult Matki Bożej w Kościele jest wyrazem ukrytego erotyzmu świadomości chrześcijańskiej. Twierdził, że jego świeckie akty malarskie zawierają «teologię ciała», która mówi «o podobnych sprawach, jak te, które Papież głosi słowem». Zarzucał św. Pawłowi istotny brak, tj. zagubienie wątku 'Erosa' (odrzućcie erotyczności jako cechy kondycji ludzkiej). Pisał, że Kościół nie może przyjąć objawienia o Miłosierdziu Bożym, bo jest ono antypedagogiczne, stąd zamiast rzymsko-katolickiego wezwania: «Jezu, ufam Tobie», proponował własne,

antychrześcijańskie: «Chryste, wspomóż moją niewiarę». Uważał liturgię Kościoła Katolickiego za amorficzną akcję w stanie kryzysu. Zarzucał Kościołowi Rzymsko-katolickiemu błąd w tłumaczeniu *Kyrie eleison* (powinno być: «Panie, zmiłuj się», bez «nad nami»), bo chodzi o zmiłowanie się nie tylko nad człowiekiem, ale nad całym światem. Postulował zmianę stosunku Kościoła Rzymsko-katolickiego do zwierząt (pragnął przyjęcia koncepcji hinduizmu przez Kościół Katolicki w tym zakresie). Przeżycia mistyczne Doktorów Kościoła, tj. mistyków (św. Jana od Krzyża i św. Teresy z Avila) uważał za przykład wynaturzenia. Był przeciwnikiem nauczania religii w szkole (postulował skasowanie nauki religii w szkolnictwie na rzecz nauczania podczas obrzędów w świątyni, na wzór prawosławia lub na wzór zwyczajów z okresu PRL). Głosił, że prawdziwa miłość człowieka do Boga jest erotyczna. Uważał Polskę za kraj niereligijny, a pobożność Polaków za powierzchowną. Zauważał oschłość w życiu liturgicznym Kościoła Katolickiego, dominację moralistyki, etyki nad kultem Tajemnicy (mistagogią). Uważał naród polski za kaleki, wskutek wyznaczenia Polski przez kontrreformację za przedmurze chrześcijaństwa, choć to Rosja (a nie Polska), według J. Nowosielskiego, była tym przedmurzem.

Wskazywał na to, że Ewangelia jest pełna sprzeczności. Kwestionował historyczność Chrystusa, wskazując na ideę Chrystusa jako na ważniejszą od rzeczywistego istnienia samego Chrystusa; zarzucał Bogu Ojcu (Jahwe), że cały czas milczy. W okresie późnym głosił poglądy gnostyckie (heterodoksyjne w stosunku do prawosławia), później (zwł. w latach 80. i 90. XX w.) w stosunku do chrześcijaństwa w ogóle; np. uważał, że reinkarnacja jest realną rzeczywistością obok rzeczywistości zmartwychwstania; nie miał nic przeciw reinkarnacji, uznawał ją za fakt; przyjmował istnienie mechanizmu karmy, którą utożsamiał z piekłem; oddzielał Chrystusa od chrześcijaństwa (głosił jednocześnie sprzeczne koncepcje: *Extra ecclesiam nulla salus* oraz: Chrystus tak, Kościół – nie); sprzeciwiał się dogmatom chrystologicznym, bo Chrystus jest poza dogmatami; uznawał, że Kościół nie przyswoił sobie Chrystusa; twierdził, że przyjąć Chrystusa nie oznacza wcale być chrześcijaninem; uznawał, że chrześcijaństwo jest uboczną wartością przyjęcia Chrystusa; twierdził, że wyznawcy hinduizmu (wierzący w prawa karmy) są na równi z chrześcijanami postawieni wobec Chrystusa; uznawał Krysnę za autentyczną teofanię (objawienie Boga).

Jego poglądy religijne stopniowo ulegały radykalizacji ku heterodoksji, gnozowi, manicheizmowi, okultyzmowi (i ezoteryzmowi), teozofii, antropozofii, aż do przekroczenia granic religii (transgresji). Twierdził, że wszystkie religie są zbrodnicze, bo wprowadzały zbrodnię do *sacrum* (także religie abrahamiczne, tj. judaizm, chrześcijaństwo, islam). Uważał składanie ludzi siebie na ofiarę (ofiary z siebie samych) dla bóstw za moralne, natomiast składanie ofiar ze zwierząt (dla bóstw) uznał za niemoralne (redukcjonistyczny ekologizm).

Całość jego poglądów jest eklektyczna, w istotnych punktach jest wzajemnie sprzeczna (np. jednoczesne istnienie zmartwychwstania i reinkarnacji), co wynika z przyjęcia uczuciowego intuicjonizmu, neoplatonizmu, irracjonalizmu jako podstawy wyjaśniania świata (odrzućcie rozum i realizm Arystotelesowskiego i Tomaszowego), otwarcie deklarował się jako spirytualista. Wierzył w «nowy humanizm» (o genezie z «prometeizmu»), uważał każdą religię za patologiczną, co sytuuje jego poglądy w nurcie New Age.

Potępienie Erosa w chrześcijaństwie (traktowanie erotyczności za grzech) uważał jako karę dla ekspiacji za fakt krwiożerczego zabijania zwierząt.

Przed śmiercią został zaopatrzony Sakramentami Świętymi zarówno przez duchownych greckokatolickich, jak i prawosławnych. Zauważmy: 'ekumeniczne' życie, 'ekumeniczna' śmierć, dwa niejako 'ekumeniczne' pogrzeby, czyli wszystko niestandardowo, ponadkulturowo, ponadreligijnie. J. Nowosielski pochowany został 26.II.2011 r. w Alei Zasłużonych na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Spis wykorzystanej literatury

1. Tytko M. M. Jerzy Nowosielski. Rys biograficzny / Marek Mariusz Tytko // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1992–1993. – T. I/II. – S. 55–66.
2. Tytko M. M. Studyci. Odrodzenie zakonu przez metropolitę Andrieja Szeptyckiego / Marek Mariusz Tytko // Dzieje Podkarpacia. – Krosno, 1999. – T. III. – S. 51–67.

3. Tytko M. M. W kręgu Andrieja Szeptyckiego. Kulturalne odrodzenie ukraińskie za czasów mecenatu Metropolity / Marek Mariusz Tytko // Dzieje Podkarpacia. – Krosno, 1999. – T. III. – S. 31–50.
4. Tytko M. M. Poglądy Jerzego Nowosielskiego na sztukę. Ich geneza i ewolucja na tle epoki / Marek Mariusz Tytko. – Kraków, 1992. – S. 467.